

## ANDREJS ŠVIRKSTS

### DAŽAS ATMIŅAS PAR TĒVU (UN NE TIKAI)



1997. gada 23. maijā paliek 100 gadi kopš Latgales zemnieka Jāņa un Dārtas Švirkstu 8 bērnu ģimenē, netālu no skaistā un vēsturiskā Jersikas pilskalna Šlosbergu mājas piedzima dēls Andrejs. Tāpat kā viņa brāļi un māsa viņš iepazīna un izbaudīja visas zemnieku dzīves grūtības. Uz 15 hektāru lielās zemes vajadzēja izaudzēt tik daudz maizes, lai tās pietiktu bērniem un pašiem vecākiem. Bērni jau agri gāja ganos un palīdzēja vecākiem darba solī. Sevišķi stingrs bijis tēvs, kas zēniem vienmēr atradis darbus. Māte Dārta, kas augusi ērgelnieka ģimenē, kura izrakstīja un lasīja pirmās latviešu avīzes, bija liela lasītāja, dziesmu un pasaku zinātāja un stāstītāja. Viņa pamanīja Andreja "gaišo galvu", ātrās iegaušanās

spējas un labo atmiņu, un tāpēc gribēja ļaut zēnam vairāk laika veltīt grāmatām un mācībām. Tāču tēvs bija nepielūdzams – vispirms jāpadara darbs. Tāpēc mācībām laika palika maz. Tomēr arī šādos apstākļos Andrejs bija labākais gan Jersikas krievu draudzes skolā, gan arī Līvānu (Līvenhofa) pilsētas skolā, kur arī mācības notika krievu valodā. Tēvs atcerējās, ka, kaut vizēs un zemnieku drēbēs ģērpts, viņš bijis pārāks zināšanās par pašapzinīgajiem pilsētas vienaudžiem. Pēc Līvānu pilsētas skolas beigšanas 1915. gadā kādu laiku viņš strādāja dzelzceļa dienestā, tad dienēja armijā – latviešu strēlniekos. 1919. gadā beidza skolotāju kursus un strādāja Līvānu apkaimē. No 1920. gada bija dažādos amatos Daugavpils apriņķa Valdē, bet no 1928. gada līdz 1937. gada beigām veica Daugavpils apriņķa vecākā pienākumus. Daugavpils apriņķis – lielākais Latvijā – sniedzās no valsts austrumu robežas līdz Aiviekstei rietumos. Bija jāpārvar lieli attālumi un trīsdesmito gadu krīzes radītās ekonomiskās grūtības.

Tēvs man likās nenogurdināms. Viņš cēlās agri, devās turp, kur vajadzēja kārtot skolu, slimnicu, pagasta valžu, celtniecības un citus jautājumus. Kad izraudzījās vietas jaunceltnēm, lika tām pamatus. Svinēja arī spāru svētkus, skolu iesvētīšanu, izlaidumus, bērnu un ražas svētkus, visur viņš centās piedalīties.

Andreja Švirksa rūpes par Latgales ļaužu veselību, dzīves un izglītības līmeņa celšanu atbalstīja Tautas labklājības ministrs Vladislavs Rubulis valdībā un daudzi vietējie pašvaldību darbinieki: garīdznieki, skolu pārziņi, skolotāji, skolu inspektori. Diemžēl bija par mazu, lai iegaumētu un atcerētos to cilvēku vārdus un uzvārdus. Atceros baznīckungus Ploni, Vizuli, Bartaši, apriņķa valdes sekretārus Plokštu, Kozuļ-Kažu, Stikānu, skolu inspektoru Kuncānu un viņa dzīvesbiedri skolotāju Kuncāna kundzi, Jeromānus, Juri un Sebastijānu Pabēržus, Budži un Vārpsalieti, kas centās palīdzēt, kad bijām zaudējušas tēvu. Daudzus darba jautājumus tēvam nācās risināt ar Daugavpils pilsētas galvu J.Volontu, izglītības laukā sadarboties ar Daugavpils Skolotāju institūta direktori V.Seili, kas bija arī Latgaliešu biedrības un Latgaliešu skolotāju centrālās biedrības organizētāja un vadītāja.

Spriežot pēc tām nedaudzajām biedru kartēm, kas saglabājušās ģimenes arhīvā, tēvs sastāvējis, darbojies un ar naudas līdzekļiem atbalstījis ļoti daudzas biedrības.

Te varētu minēt Daugavpils Latviešu biedrību, kurā viņš kādu laiku bija arī vadītājs, Latviešu veco strēlnieku biedrību, Latvijas Sarkanā Krusta, Latvijas Bērnu palīdzības savienības Daugavpils nodaļu, Veselības veicināšanas biedrības Daugavpils nodaļu, kur 1939. gadā bija priekšsēdētājs, dažādas sporta un mednieku biedrības, Daugavpils ugunsdzēsēju biedrību, kur bija valdes loceklis un Latvju-lietuvju vienības Daugavpils nodaļu, kurā bija biedrs.

Valstij nostiprinoties saimnieciski, priecīgu notikumu bija arvien vairāk. Tāds notikums bija Vienības tilta atklāšana 1935. gada novembrī, kas nu saistīja Daugavas labo un kreiso krastu – Daugavpili ar Grīvas pilsētu un Ilūkstes apriņķi.

Ļoti nozīmīga daugavpīliešiem bija arī Vienības nama celtniecība, telpu iekārtošana un nodošana pilsētas iedzīvotāju vajadzībām 1937. gada nogalē. Tā būvdarbos un ēkas noformēšanā piedalījās daudzi pilsētas amatnieki, celtnieki, pat arodskolas audzēkņi. Teātris ieguva lielisku skatuvi, plašu zāli, veidoja krāšņus uzvedumus. Ap to pulcējās skolu jaunatne. Vienības namā izvietojās Latviešu biedrība, laikraksta "Daugavas Vēstnesis" redakcija, Armijas ekonomiskais veikals.

Kad pēc Vladislava Rubuļa nāves Jāni Volontu iecēla par Tautas labklājības ministru, Daugavpils pilsētas vecākā pienākumus uzticēja Andrejam Švirksam.

Daugavpils – ievērojamu satiksmes ceļu, tirgotāju un amatnieku pilsēta Daugavas krastā – tajos gados bija trešā lielākā Latvijā. Te, agrajās rīta pastaigās tēvs juta pilsētas pulsu, domāja par to, kā risināt tās labiekārtošanas un saimnieciskās vajadzības. Dienas pagāja galvenokārt pilsētas Valdes ēkā, kārtējot neatliekamus darbus, uzklauso cilvēkus; vakari un atpūtas dienas – piedaloties dažādos pilsētas pasākumos, sarīkojumos, svētkos.

Pieaugot iedzīvotāju labklājībai, rosīgāka kļuva arī kultūras dzīve Latgalē. 1940. gada vasarā bija iecerēti pirmie Latgales dziesmu svētki. Daugavpili izraudzīja par svētku norises vietu un A.Švirksu par dziesmu svētku rīcības komitejas priekšsēdētāju.

Parastā tēva darba diena kļuva vēl saspringtāka, bet likās, ka tas pat vairoja viņa darbaspējas. Vajadzēja izšķirties, kur celt svētku estrādi. Bija dažādi viedokļi. Tēvs atbalstīja Stropu variantu. Pagājuši jau 56 gadi. Daudzi mūsu pilsētas svētki, arī tie dziesmu svētki, kas pulcināja mūs visus pirmo Latgales dziesmu svētku 50 gadu atcerei, notika turpat, kur pirmie. Tāpat svētku vieta bija izraudzīta veiksmīgi.

Sākās estrādes būvdarbi un skatītāju laukuma iekārtošana, pievedceļu izveidošana

1940. gadā paplašināja un labiekārtoja 18. Novembra ielu, sākot ar Gaisa tiltu. Arī tā visai maz mainījusi savu izskatu un joprojām ir pilsētas nozīmīgākā maģistrāle.

Lai svētku viesi varētu tuvāk iepazīt Latgales pagātņi, īpatnējos tautas tērpus, krāšņo keramiku, mākslinieku darbus un arheoloģiskajos izrakumos Jersikas pilskalnā atklātās senlietas, steigā vajadzēja izremontēt un piemērot izstādēm ēku pretī Saules skolai. Gan Valsts vēstures muzeja Daugavpils nodaļas vadītājs Oskars Kalējs, gan arī Andrejs Švirks ar sevišķu prieku darīja šo darbu. Viņi sapņoja par jaunas, gaišas ēkas celtniecību, kurā varētu pilnībā atspoguļot Latgales vēsturi un kultūru no vissenākajiem laikiem līdz pat tās atdzimšanai Latvijas valstī. Šiem viņu sapņiem nebija lemts piepildīties...

Lielais organizatoriskais darbs pilsētas sagatavošanai Latgales dziesmu svētkiem, kuru laikā bija iepļānoti daudzi svarīgi kultūras sarīkojumi, izstādes, tāpat kā paši svētki, neizskanēja pilnā krāšņumā, nenesa cerēto prieku un gandarījumu. Jau 15. jūnija vakarā tēvs zināja, kādi draudīgi mākoņi ir savilkušies Latvijas pierobežā.

Mūsu novadniece Janīna Skraustiņa-Babre, atceroties Daugavpili, daudzus gadus vēlāk ASV uzrakstīja dzejas rindas, kas vistiešāk raksturo šo Latgales dziesmu svētku noskaņu:

"Ak Daugavpils, tevī latviešu tauta  
dziedāja pēdējo brīvības dziesmu,  
dziesmu, kas aizlūza vaidā,  
naidniekam laužoties Latvijas zemē.  
Aplūsa brīvības dziesma brīvajā valstī,  
izklīda tauta."

Smagi pārbaudījumi gaidīja tūkstošus. Pēdējo brīvības dziesmu daudzi paturēja atmiņā kā spēka malku, kā pēdējo cerību. Dažiem tā palīdzēja izturēt, izdzīvot, bet ne visiem...

Sākumā aresti skāra simtus, bet ar 1941. gadu svešumā lēģeros gāja bojā tūkstoši. Arī daugavpilieši: Daugavpils pilsētas Tautas konservatorijas direktors un 1. Daugavpils Valsts Ģimnāzijas (DVĢ) dziedāšanas skolotājs, komponists Alfrēds Feils, 1. DVĢ direktors Kārlis Dāvis, daudzi viņu audzēkņi, "Daugavas Vēstneša" atbildīgais redaktors Aleksandrs Vanags un tūkstoši citu Latvijas iedzīvotāju.

1941. gada 14. jūnija rītā arī mūsu tētiņu atrāva no mums, iedzina lopu vagonā un aizveda svešumā. Sāpīgi to atcerēties un domāt par tiem pazemojumiem un badu, ko viņam, tāpat kā citiem nācās izciest. Ar plaukstošu ceriņzaru rokās mūža 44. gadā viņš tika aizdzīts no Ličupiem uz neatgriešanos. 1941. gada 17. novembrī Vjatlagā tēvam tika piespriests nāves sods nošaujot. Pēc gada 1942. gada 16. decembrī lekšlietu Tautas Komisariāts A. Švirkstam piesprieda 10 gadus ieslodzījumā. Pēc soda izciešanas 1955. gada 3. oktobrī viņš ir miris un apglabāts svešumā. Cik daudz vēl viņš būtu varējis paveikt! 14. jūnija rītā brāļa sievai viņš paspējis pačukstēt: "Cik labi, ka jūs paliekat un ka Annai tas nav jāpiedzīvo." Anna Leišupe, bijusi Rīgas meitene, kas devās uz Vārkavu mācīt latgales bērņus un kļuva par Andreja dzīvesbiedri, nomira 1935. gadā, kad māsiņai bija pieci, bet man septiņi gadiņi. Tas bija sāpīgs zaudējums visai ģimenei, bet sevišķi mūsu tētiņam. Viņu lielā, skaistā mīlestība, jūtu dziļums un cildenums visgrūtākajos dzīves brīžos palīdzēja arī mums saglabāt garīgo līdzsvaru, ticību labajam un gaišajam dzīvē un cilvēkos.

Tēvs bija ļoti aizņemts darbā. Maz laika viņam palika atpūtai, sev, arī mums. Taču tie bija gaiši un laimīgi brīži. Vienā vasaras dienā visi trīs bijām Krāslavā, iepazīnām tās parku, uzkāpām Šokolādes kalniņā un Markovas pilskalnā. Daudz jaunu iespaidu un prieka mums sagādāja ekskursija uz Rīgu.

Tēvs bieži brauca uz kapiem, ar mīlestību un gaumi kopa mūsu māmiņas kapu. Pirmajā skolas dienā un citos svarīgos dzīves brīžos devās turp pats un veda arī mūs. Kad mums bija atņemts tēvs un tēva mājas, tad palika mūsu māmiņas un vecmāmiņu mūža atdusas vietas, kur varējām iet un remdēties.

Tēva audzināšana, padomi, vēlējumi izrādījās ļoti gudri, noderīgi, tālredzīgi. Jau agri viņš radināja mūs pie darba, parasti izjautāja, ko esam darījušas dienā. Viņš mācīja cienīt jebkuru darbu un cilvēkus, nešķirojot tos ne pēc tautībām, ne izcelsnās. Vecajiem un vājākajiem ieteica palīdzēt, pret viņiem vajadzēja būt sevišķi iejūtīgām, saprotošām. Viņš priecājās par mūsu veiksmēm mācībās un mūsu sīkajos darbiņos. Viņš ieaudzināja vēlēšanos mācīties un arī mācīja atbildēt par savu rīcību, prasīja, lai mēs kritiski vērtētu sevi, savu darbu, lai neapkaunotu savas ģimenes godu.

Tēvs ļoti milēja mežus, kokus, sevišķi ceriņus. Daudzi viņa stādītie koki un ceriņi vēl tagad aug, zied un atgādina viņu Ličupos.

- Arī viena no svešzemju gobām, kas aug Vienības nama priekšā, ir tēva un mūsu kopīgi stādīta. Arī pārējās gobas tur stādīja vairākas citas ģimenes. Neatceros ne stādītājus, ne arī precīzu stādīšanas datumu, taču, ejot garām šiem kokiem, arvien biežāk domāju par to stādītājiem. Ir iestādīti ne tikai koki, bet atmiņa par cilvēkiem, ir iestādīta piederības apziņa Daugavpilij, kas ir mana un daudzu citu dzimtā vieta, dzimtene un Tēvu zeme. Varbūt tad, kad mūsu jaunieši sāks stādīt kokus, arī viņi sāks dziļāk izjust savu piederību tai zemei, kurā viņi dzīvo?

A. Švirksts ļoti milēja dzimto latgali, tās pakalnos, baltos bērņus, zilos linus un ceriņus, likumotos lielceļus, vienkāršos, sirsniņos cilvēkus. Kā mums vēlāk stāstīja viņa ilggadīgais šoferis, kalupietis Baltacis, ar kuru kopā viņi krustām šķērsām bija izbraukājuši Daugavpils apriņķi, pa ceļam viņi parasti ņēmuši mašīnā kājāmģājējus. Tēvs izjautājis viņus par dzīvi, interesējies par viņu rūpēm, aprunājies arī ar arāju vai plāvēju ceļmalā. Dažkārt nopļāvis arī kādu vālu siena pļavā vai labības laukā. Priecājies par raženu labības un linu druvu, sadrūmis, ja redzējis nezāles laukos un ceļmalās.

Savu iespēju robežās A. Švirksts rūpējies par skolu un slimnīcu celšanu Latgales Jaudīm, jo viņu liktenis vienmēr bijis grūtāks kā pārnovadniekiem. Slimnīca uzcelta Līvānos, skolas Sutros, Indrā, Kalniešos, Piedrujā, Jersikā. Minēju dažas, bet varbūt to bijis arī vairāk.

Daudzos latgales pakalnos savās sienās skolēnus un skolotājus vēl pulcina skolu ēkas, kas uzceltas t.s. Latvijas laikos. Dažas no tām atgādina istas gaismas pilis.

Kaut arī aizmirsti ir gādātāju un celtnieku vārdi, bet, ja tās nesušas un nes gaismu un svētību vēl šodien, vai tas nav labākais pieminēklis tiem cilvēkiem, kas pēc savām pilnībā nenodzīvotajām dzīvēm atdusas svešās zemēs bez kapu zīmēm? Varbūt neapzināti, bet viņi ir parūpējušies par savas tautas nākotni. Un varbūt te ir vietā atcerēties J. Neikena vārdus:

"Vai tavs mūžs kam lieti der,  
To vis neteic ilgie gadi.  
Vien tas brītiņš dārgi sver,  
Ko ar labiem darbiem vadi."

Presē ir bijušas vairākas publikācijas, kurās stāstīts par A. Švirkstu.<sup>14</sup> A. Anspoks ir sagatavojis grāmatu par Preiļu rajonu. Tajā būs informācija arī par A. Švirkstu.

Latgales izdevniecībai Rēzeknē ir nodots manuskripts "A. Švirkstu atceroties".